

Keywords: internally displaced persons, outreach work, social assistance, social support, technology of social and pedagogical work, directions of social support.

УДК: 375.5.013.42

Неїжпана Л.С.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЗНЗ

У статті здійснено характеристику соціально-педагогічного консультування, визначено особливості консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі. Обґрунтовано взаємодію як взаємопов'язаний процес обміну впливів між його учасниками та її складові. Представлено результати дослідження по виявленню особливостей взаємодії учасників навчально-виховного процесу. Висвітлено важливість залучення педагогів та батьків до взаємодії в процесі консультативної діяльності соціального педагога. Окреслено зміст соціально-педагогічного консультування учнів, батьків, вчителів, адміністрації. Зосереджено увагу на умовах ефективної взаємодії та соціально-педагогічного консультування, реалізація яких сприятиме створенню виховного середовища.

Ключові слова: консультування, соціально-педагогічне консультування, особливості консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі, взаємодія, учасники навчально-виховного процесу.

Реформування освітньої сфери сприяє залученню до роботи у загальноосвітніх навчальних закладах фахівців, які допомагатимуть вирішувати навчально-виховні проблеми, сприятимуть налагодженню стосунків між учнями, батьками та педагогічним колективом школи. Такі фахівці повинні вміти організовувати в навчально-виховному процесі педагогічну взаємодію на суб'єкт-суб'єктній основі. Це дозволить забезпечити конструктивну співпрацю з усіма учасниками освітнього процесу. Реалізувати це завдання доцільно завдяки соціально-педагогічному консультуванню як одному із напрямів роботи соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі.

Аналіз наукової літератури показує, що засадам соціально-педагогічного консультування присвячена низка праць як вітчизняних, так і закордонних учених. Так, О. Борисова, Т. Воленчук, Ю. Клочан, О. Коломієць, Д. Москальова торкаються питань ролі та особливостей консультування в діяльності соціального педагога; Н. Краснова, О. Пожидаєва, С. Харченко, М. Шакурова, З. Шевців, Т. Шишковець, Я. Юрків обґрунтовують поняття соціально-педагогічного консультування, його види, напрями та підходи до консультативної роботи. Щодо тематичних досліджень, які присвячені саме питанню консультативної діяльності

соціального педагога ЗНЗ, то таких небагато. Серед них можна зазначити праці Т. Воленчук, О. Гаврилюк, О. Гапончук, Л. Кабаніної, Д. Москальової.

Провівши теоретичне дослідження, ми виявили різні трактування науковцями поняття «консультування». Згідно твердження Т. Алексєенко, «консультування – це процес взаємодії між двома або кількома людьми, в ході якої певні знання консультанта використовуються для надання допомоги тим, хто отримує консультацію» [1, с. 245]. Специфіка соціально-педагогічного консультування полягає в тому, що консультант намагається поліпшити життєву ситуацію іншого, не керуючи ним і його потенційними діями і вчинками, а показуючи їх можливі наслідки, допомагаючи клієнту зробити самостійний правильний висновок на основі чітко усвідомлених причинно-наслідкових зв'язків [1].

На думку Л. Завацької, консультування в соціально-педагогічній діяльності є «технологією надання соціальної допомоги шляхом цілеспрямованого інформаційного впливу на людину чи малу групу з метою їх соціалізації, відновлення і оптимізації соціальних функцій, орієнтирів, розробки соціальних норм спілкування» [7, с. 93].

Консультаційну роботу соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі Л. Сокольська визначає в індивідуальному та груповому консультуванні дітей, батьків, педагогів, адміністрації з питань розв'язання проблемних ситуацій, конфліктів, зняття стресу, виховання дітей у сім'ї тощо. Також, на її думку, консультування є «технологією, яка оптимізує діяльність соціального педагога, метод формування позитивної поведінки, основною формою вуличної соціальної роботи, а також формою проведення корекційної роботи з важковиховуваними дітьми та підлітками в закладах освіти» [8, с. 26].

Грунтовно проаналізовано сутність соціально-педагогічного консультування в діяльності шкільного соціального педагога у працях Т. Шишковець. Зокрема, зміст цього напрямку вчена визначає як організацію і проведення індивідуальних консультацій для учнів, що опинилися у складних життєвих ситуаціях; консультування і спеціалізовану допомогу учням у професійному визначенні; консультування батьків, педагогів, адміністрації, класних керівників щодо розв'язання соціально-педагогічних проблем і ін. Дослідниця також окремо розглядає питання професійного консультування учнів, яке вона розуміє «як систему надання дієвої допомоги учням у їхньому трудовому самовизначенні, засновану на вивченні особи, без нав'язування думок і підміни права людини на свободу вибору професії» [9, с. 224].

Досліджуючи консультативну діяльність соціального педагога, О. Гапончук визначає «мету консультативної діяльності в ЗНЗ на двох рівнях, по-перше, як сприяння школяреві в здійсненні вибору чи зміні своєї поведінки для отримання прийняттого вирішення тієї чи іншої проблеми; а, по-друге, як надання допомоги батькам (законним представникам), педагогам та іншим учасникам навчально-виховного процесу в питаннях розвитку, виховання й навчання школяра» [5, с. 35].

Вченою визначено низку загальних особливостей консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ:

1. Вирішення завдань соціального виховання школярів у контексті їхньої соціалізації. О. Гапончук доводить, що фахівець, організовуючи консультативну діяльність, повинен сприяти формуванню в учнів низки соціально значущих умінь та компетенцій, зокрема, сприймати самого себе та інших людей, розуміючи як свої, так і чужі переваги й недоліки; усвідомлювати причини своєї поведінки, наслідки вчинків; робити вибір, брати відповідальність за нього, будувати життєві плани; а також розвивати потребу в особистісному самовизначенні, самовдосконаленні та зростанні.

2. Здійснення консультування з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей школярів. Означена вимога досить важлива, але й досить різноаспектна. По-перше, соціальний педагог повинен знати соціальну ситуацію розвитку, вікові новоутворення, провідну діяльність і враховувати їх, оцінюючи труднощі дитини й допомагаючи їх вирішувати, та консультуючи батьків чи вчителів. По-друге, соціальний педагог повинен розуміти, що консультування дитини відрізняється від консультування дорослого. А тому, надаючи допомогу, має обов'язково зуміти подивитися на ситуацію очима школяра, часто через призму його ще небагатого життєвого досвіду, зіставити погляди батьків, педагогів на проблеми дитини та сприйняття того, що відбувається, самим учнем.

3. Обумовленість безпосереднім перебуванням фахівця в шкільному середовищі. Така ситуація, з одного боку, має свої переваги, адже соціальний педагог є очевидцем розгортання відносин між учнями і вчителями, він має можливість у будь-який момент поспілкуватися зі школярем чи поспостерігати за його поведінкою. З іншого боку, консультативна діяльність фахівця в освітній галузі має і свою специфіку та труднощі, пов'язані, насамперед, з особливостями об'єктів консультування. Адже соціальний педагог є членом педагогічного колективу, а вчителі є його колегами, що може ускладнювати правильність позиції. Водночас йому необхідно одночасно й захищати інтереси учня і намагатися виконувати вимоги адміністрації, яка нерідко прагне використовувати соціального педагога як інструмент, і не загострювати відносини з колегами, які іноді вважають, що він занадто толерантний до учня.

4. Визнання первинним і кінцевим отримувачем консультативної допомоги школяра, а тоді вже дорослих (батьків, вчителів), що звернулися за консультацією, тобто метою соціально-педагогічної консультації має бути надання необхідної допомоги та підтримки дитині. В нашій системі освіти сформувався стереотип, що до соціального педагога звертаються лише кризові категорії; часті випадки й коли в центрі уваги фахівця перебуває не стільки школяр із його труднощами, скільки дорослий зі скаргами на нього. Тому соціальному педагогу важливо не тільки вплинути на учня, а й врегулювати впливи сімейного середовища, школи й однолітків, щоб допомогти школяреві зробити правильний вибір, реалізувати себе як особистість.

5. Дворівневий характер консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ: безпосередня робота з учнем та посередницька у відносинах школяра із середовищем, яка сприятиме його соціально-культурному становленню й розвитку. Відтак, соціальний педагог в процесі консультування впливає на учня, сприяючи зміні поведінки особистості задля продуктивнішого життя, розвитку

навичок, які допомагають долати труднощі; та умінь підтримувати міжособистісні стосунки [5].

Погоджуючись з визначеними особливостями, ми вважаємо одним із завдань соціально-педагогічного консультування є забезпечення взаємодії усіх учасників освітнього процесу: учнів, батьків та педагогів. Взаємодія є універсальною формою розвитку, двобічної зміни явищ як у природі, так і в суспільстві, яка приводить кожен ланку до нового якісного стану. Взаємодія відображає широке коло процесів оточуючої дійсності, за допомогою яких реалізують причинно-наслідкові зв'язки, обмін між сторонами, які взаємодіють.

Ряд науковців розуміють взаємодію як процес безпосереднього чи опосередкованого впливу педагога й учнів один на одного, який породжує їх взаємну обумовленість і взаємозв'язок. Педагогічний вплив, як зазначає І. Дичківська, - це вплив «педагога на свідомість і поведінку, організацію життя й діяльності вихованців з метою формування у них певних якостей особистості та забезпечення успішного досягнення цілей» [6, с. 345].

У науковій літературі педагогічна взаємодія визначається як взаємопов'язаний процес обміну впливів між його учасниками, який веде до формування і розвитку пізнавальної діяльності й інших суспільно значущих якостей особистості. Науковець Д. Белухін виокремлює у педагогічній взаємодії такі складові: 1) спілкування як складний, багатоплановий процес встановлення та розвитку контактів між людьми, який породжується потребою спільної діяльності, до якої належать обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття й розуміння іншої людини, пізнання самого себе; 2) спільну діяльність як організовану систему активності індивідів взаємодії, спрямовану на доцільне виробництво об'єктів матеріальної й духовної культури [3].

Аналізуючи специфіку взаємодії учасників навчально-виховного процесу, ми звернути увагу на дослідження, яке було проведено Центром моніторингу столичної освіти та мало на меті виявлення шляхів і рівнів взаємодії практичного психолога, соціального педагога з адміністрацією та вчителями у навчально-виховному процесі ЗНЗ м. Києва [2].

Результати дослідження засвідчили, що активна співпраця та взаємодія соціально-психологічної служби з вчителями та адміністрацією ЗНЗ – важлива складова підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Як відмічає 71,2% соціальних педагогів, учителі навчальних закладів прагнуть до постійної співпраці з ними. Учителі доволі часто звертаються за допомогою у навчально-виховному процесі до соціального педагога (45,5% вчителів). Адміністрація ЗНЗ відмічає, що відчуває потребу у допомозі при організації навчально-виховного процесу і доволі часто звертаються до соціального педагога (56,5% адміністрації ЗНЗ). Також 41,9% вчителів рекомендують учням та 54,5% вчителів рекомендують батькам учнів постійно, або інколи, звертатися за допомогою до соціальних педагогів [2].

Як свідчать результати дослідження, основні форми роботи, які проводять з учнями соціальні педагоги у ЗНЗ є проведення бесід (92,5%) та індивідуальних консультацій (94,9%). При роботі з педагогічним колективом найбільш поширена форма роботи – це виступи на педагогічних радах (87%) та проведення

індивідуальних консультацій (71,6%). Працюючи з батьками учнів соціальні педагоги найбільше проводять індивідуальних консультацій (79,7%) та виступи на батьківських зборах (80,7%) [2].

Щодо проблематики консультування, то як засвідчили результати дослідження соціальний педагог у своїй роботі головним чином надає консультації з питань: профілактики правопорушень серед неповнолітніх (86,8%), виховання та розвитку учнів (82%), захисту прав та інтересів учнів у різних інстанціях (64,5%) [2].

Результати даного дослідження підтвердили нашу думку про вагомість взаємодії учасників навчально-виховного процесу, а також значення соціально-педагогічного консультування в налагодженні взаємодії. Відтак, розглядаючи консультування як взаємодію, варто окреслити характеристики соціально-педагогічного консультування усіх учасників навчально-виховного процесу, врахування яких сприятиме покращенню взаємодії учнів, батьків, педагогів.

Соціально-педагогічне консультування учнів передбачає надання допомоги у вирішенні завдань особистого та соціального розвитку й запобіганні труднощів, поки вони не загострилися і не створили конфліктних ситуацій або дискомфорту особистості. Активними учасниками консультативного процесу в школі стають учні середньої та старшої школи. Щодо змісту запитів, з якими звертаються самі учні, то головним чином – це питання стосунків із дорослими та однолітками, самовиховання, професійного та особистісного самовизначення. Переважаючими є консультування учнів груп ризику з проблем подолання соціально-педагогічних труднощів; консультування старшокласників з питань професійного самовизначення; консультування з питань захисту прав, інтересів; консультування з метою соціально-психологічної підтримки учнів, що перебувають у кризовій ситуації.

Соціально-педагогічне консультування батьків найчастіше здійснюється як педагогічна просвіта, тобто допомога батькам зорієнтуватися в прийомах і методах виховання своїх дітей, питаннях організації педагогічно доцільної та сприятливої взаємодії, напрямках розвитку школярів згідно з їхніми задатками, нахилами, здібностями, індивідуальними, психічними та фізичними особливостями. Соціально-педагогічне консультування батьків повинно сприяти оптимізації зв'язків школи з батьками та дітей зі школою, допомагати кожному з членів сім'ї знайти позитивну стратегію поведінки. Це важливо для вирішення низки труднощів виховання й навчання. За таких умов зміст консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ із батьками визначає за віковою ознакою (консультування батьків молодших школярів, батьків підлітків, батьків старших школярів) або за запитом батьків (з питань навчання чи виховання, особистісного розвитку, профілактики девіацій, взаємодії з дитиною та ін.).

Соціально-педагогічне консультування педагогів передбачає надання допомоги з різних соціально-педагогічних питань навчання, виховання й поведінки учнів, щодо вирішення конфліктних ситуацій та активної професійної взаємодії з батьками, адміністрацією, іншими педагогами, а також задля професійної адаптації, професійного розвитку чи профілактики професійного вигорання самих вчителів. Т. Білошицька наголошує, що не всі педагоги вміють

адекватно поводитись у суперечливих ситуаціях, демонструвати гнучку поведінку, проявляти емпатію. Тому, «консультування є просто необхідною умовою для підвищення психолого-педагогічної компетенції викладачів та для того, щоби їхня взаємодія з учнями була не просто безконфліктною, а продуктивною» [4, с. 125]. Щодо диференціації змісту консультативної діяльності соціального педагога з учителями, то за віковою ознакою можна виокремити консультування вчителів молодших, середніх і старших класів.

Соціально-педагогічне консультування адміністрації – допомога в прийнятті ефективних управлінських рішень, що сприятимуть забезпеченню балансу в шкільному житті, тобто позитивній соціалізації та адаптації школяра, ефективному вирішенню конфліктів навчального закладу з учнями та батьками, складанню конструктивних планів навчально-виховних заходів тощо. Практика консультування адміністрації в нашій країні є ще мало розвиненою, оскільки керівнику вітчизняного навчального закладу часто потрібно подолати певний психологічний бар'єр, щоб визнати потребу в допомозі свого підлеглого. Однак, як показує зарубіжний досвід, соціально-педагогічне консультування адміністрації школи може сприяти вирішенню завдань: забезпечення ініціативи в освітніх реформах, включення учнів у відповідні освітні програми, створення мультидисциплінарної команди, щоб допомогти учням в особистісному зростанні, покращення умов шкільного життя та навчально-виховного клімату.

Варто зазначити, що загальноосвітній навчальний заклад виступає основним соціально-педагогічним осередком для здійснення цієї взаємодії, оскільки саме в ньому учні проводять значну частину свого часу. Тому, як базове середовище, діяльність школи має бути спрямована на розвиток взаємодії усіх суб'єктів виховання, а соціальний педагог – виступати координатором їхніх дій та взаємовідносин. Під час побудови системної взаємодії слід врахувати особливості соціально-педагогічного простору, в якому відбувається консультування усіх учасників навчально-виховного процесу. Запорукою досягнення оптимального результату є планомірна діяльність на рівні взаємодії усіх елементів.

Розуміння призначення взаємодії як спрямованості на створення всіх необхідних умов для розвитку особистості дозволяє конкретизувати зміст спільної діяльності, визначати межі розділення діяльностей, погоджувати умови взаємодії. Звісно, специфіка освітнього закладу, потенціал взаємодії, професійна компетентність її учасників та інші фактори визначають якісну своєрідність взаємодії. Для досягнення ефективної взаємодії в процесі соціально-педагогічного консультування необхідні такі умови:

- позитивне ставлення та прагнення до взаємодії;
- прийняття кожного із учасників як партнера у вирішенні проблем навчально-виховного процесу;
- прагнення зрозуміти ситуацію та поведінку кожного з учасників навчально-виховного процесу;
- наявність спільної мети – забезпечення гармонійного розвитку особистості учня;
- орієнтування на позитивні якості та позитивний досвід.

Соціально-педагогічне консультування виступає як організаційна форма взаємодії соціального педагога з учнями, педагогічним колективом, батьками учнів. Разом з тим взаємодія проявляється у формі її організації, тобто спільних діях, спрямованих на досягнення спільної мети. Вона забезпечує узгодженість дій та швидкість прийняття рішень. Для того, щоб всі поставлені перед загальноосвітніми навчальними закладами завдання були виконані, необхідна злагоджена співпраця адміністрації, вчителів та батьків. Тільки коли всі ланки педагогічного процесу будуть діяти як злагоджений механізм, можна покращити будь-яку ситуацію та створити цілісну систему освітнього-виховного середовища в загальноосвітньому навчальному закладі, що сприятиме реалізації особистісного підходу до кожного учня.

Використана література:

1. Алексєєнко Т. Ф. Соціальна педагогіка : словник довідник / [Т. Ф. Алексєєнко, Ю. М. Жданович, І. Д. Зверєва та ін.] ; за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. – Вінниця : Планер, 2009. – 542 с.
2. Аналітичний звіт за результатами дослідження «Умови взаємодії вчителів і спеціалістів соціально-психологічної служби в ЗНЗ м. Києва» / Головне управління освіти і науки м. Києва. Центр моніторингу столичної освіти. – Київ, 2009. – 39 с. URI: <https://monitoring.in.ua/up/files/portfolio/000066.pdf>.
3. Белухин Д. А. Педагогическая этика: желаемое и действительное. Анализ сущности и содержания общепринятых понятий педагогической этики / Д. А. Белухин. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2007. – 128 с.
4. Білошицька Т. Педагогічне консультування у попередженні конфліктів між викладачем та учнем // Матеріали міжрегіональної наук.-практ. конф. молодих дослідників «Проблема духовності сучасної молоді: реалії та перспективи». Житомир: Вид-во ПП Сахневич, 2007. С. 125-128.
5. Гапончук О.М. Організаційно-педагогічні умови консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.05 / Гапончук Олена Миколаївна. - Луцьк, 2017. - 326 с.
6. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посіб. / Ілона Миколаївна Дичківська. - К.: Академвидав, 2004. - 352 с.
7. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. [для вищ. навч. закл.] / Завацька Л. М. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 240 с.
8. Сокольська Л. П. Робота соціального педагога в закладах освіти. Конспект лекцій для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка та практична психологія» / Л. П. Сокольська. – Хмельницький : ХНУ, 2006.–98 с.
9. Шишовец Т. А. Справочник соціального педагога: 5–11 класи / авт.-сост. Т. А. Шишовец. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ВАШ, 2007. – 336 с.

НЕИЖПАПА ЛЮДМИЛА СТАНИСЛАВОВНА. Социально-педагогическое консультирование как условие обеспечения взаимодействия участников учебно-воспитательного процесса общеобразовательных учебных заведения.

В статье осуществлена характеристика социально-педагогического консультирования, определены особенности консультативной деятельности

социального педагога в общеобразовательном учебном заведении. Обоснованно взаимодействие как взаимосвязанный процесс обмена воздействий между его участниками и ее составляющие. Представлены результаты исследования по выявлению особенностей взаимодействия участников учебно-воспитательного процесса. Освещены важность привлечения педагогов и родителей к взаимодействию в процессе консультативной деятельности социального педагога. Определены содержание социально-педагогического консультирования учащихся, родителей, учителей, администрации. Сосредоточено на условиях эффективного взаимодействия и социально-педагогического консультирования, реализация которых будет способствовать созданию воспитательной среды.

Ключевые слова: консультирование, социально-педагогическое консультирование, особенности консультативной деятельности социального педагога в общеобразовательном учебном заведении, взаимодействие, участники учебно-воспитательного процесса.

NEIZHPAPA LIUDMILA. *Social and pedagogical consultation to ensure the interaction of participants of the educational and professional process of the general educational institution.*

The article analyzes the features of social-pedagogical counseling, specifies the advisory activity qualities of a social pedagogue in a general educational institution. The interaction is substantiated as an interconnected exchange process of influences between its participants and components. The research results on revealing peculiarities of the participants interaction in the educational process are presented. The importance of involving teachers and parents into interaction in the process of consulting a social pedagogue is highlighted. The content of social and pedagogical counseling of students, parents, teachers, administration is outlined. The focus is on the conditions of effective interaction and socio-pedagogical counseling, the implementation of which will promote the creation of an educational environment.

Key words: counseling, social-pedagogical counseling, peculiarities of the advisory activity of a social pedagogue in a general educational institution, interaction, participants in the educational process.

УДК: 378.091.217:379.8:378.035

Олійник Г. М.

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ

У статті здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до трактування сутності поняття «соціальне виховання», яке розглядається як система соціально-педагогічних, культурних, сімейно-побутових та інших заходів, спрямованих на оволодіння й засвоєння дітьми й молоддю загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування в них стійких ціннісних орієнтацій і адекватної соціально спрямованої поведінки студентів.